

Особистість ні перед ким не повинна звітувати, адже вона є самодостатньою. Людина невичерпна у своїх можливостях і ніхто не знає, що могло б вирости з неї, коли б вона згрупувала і напружила усі свої сили. Головною метою людської діяльності повинно бути творення благородної особистості, могутньої та висококультурної. Напевно, майбутнє покоління буде жорстокішим, адже воно стане відвертішим і в добрі, і в злі. Хто знає, можливо, голос душі людини майбутнього, що схожий на голос прихованого до цих пір злого Духа природи, злякає нас? Та попри усе це ми повинні усвідомити, що пристрасть краща, ніж стоїцизм, а бути чесним та щирим навіть у злі набагато краще, ніж схилити голови у мовчазній покорі перед усіма моральними нормами.

Література:

1. Антонович И. Фридрих Ницше и традиции нигилизма в буржуазной культуре / Антонович И. – Минск : Нема́н, 1982. – № 10. – С. 127-136.
2. Ницше Ф. Сочинения: в 2 т. / Ницше Ф.; пер. с нем.; сост., ред. и авт. прим. К. А. Свасьян – М. : Мысль, 1990.
3. Ницше Ф. Сочинения: в 2 т. / Ницше Ф.; пер. с нем.; сост., ред. и авт. прим. К. А. Свасьян. – М. : Мысль, 1990. – Т. 1. – 829 с.
4. Михайловский Н. К. Литературные воспоминания / Михайловский Н. К. // Полн. собр. соч. – Т. 7. – СПб. : Типография М. М. Стасюлевича, 1909. – С. 923-975.
5. Битнер В. В. Ф. Ницше и его произведения / Битнер В. В. – СПб. : Изд-во В. В. Битнера, 1904. – 64 с.

Annotation

Ljudmyla Pavlyshyn. Individualism as a basis of human's harmonic development in F. Nietzsche's philosophy. The article shows the role of individualism in a process of human's improvement and development of her physical, spiritual and intellectual potentials.

Key words: Nietzsche, socialism, democracy, good, evil, personality.

Пономаренко В. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВКЛАД Е. В. ІЛЬЄНКОВА В РОЗВИТОК ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЮ КЛАСИЧНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ ТА ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЙОГО ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ

В статті розкриваються головні напрямки філософії Евальда Васильовича Ільєнкова. Актуальність та поширення його ідей на початку ХХІ століття. Роль робіт філософа у розвитку та популяризації класичної філософської традиції та досягнення філософа у вирішенні проблеми формування особистості.

Ключові слова: Е. В. Ільєнков, особистість, ідеальне, мислення, розвиток, діалектика.

Аналіз досліджень і публікацій. Філософія ХХ століття напрочуд багатогранна та різнопланова. Величезна кількість різноманітних напрямків та шкіл, які важко піддаються будь якій систематизації та узагальненню. З одного боку, екзистенціалізм

Ж.-П. Сартра та А. Камю, з другого – прагматизм Ч. С. Пірса та В. Джеймса, феноменологія Е. Гуссерля та Франкфуртська школа (Т. Адорно, Г. Маркузе, Ю. Хабермас та ін.), герменевтика на чолі з Г.-Г. Гадамером та Синергетика, яку активно розробляли представники природознавства, а також різноманітні ...ізми та нео...ізми, які базувалися на основі філософії XIX століття – все це лише невелика частка філософських течій XX століття. А скільки напрямків європейської філософії та філософії США вже набули популярності, і в той же час представлені лише одним іменем – їх засновника! Новий філософ прагне заснувати нову школу. Всі ці філософські і не зовсім течії розглядають різноманітні актуальні питання сучасності і дають, різні не тільки по формі але й по змісту, відповіді на них, претендуючи на абсолютність свого вчення.

Метою нашої статті є дослідження філософської спадщини Е. В. Ільєнкова.

Основна частина. Зазначимо, що дана ситуація в філософії є результатом інтенсивного розвитку людства в XX столітті: неймовірні науково-технічні досягнення та глобальний розвиток промисловості, різноманітні “соціальні експерименти”, які іноді закінчувалися глобальними трагедіями (дві світові війни, економічні кризи та фашизм). Перше десятиліття XXI, яке майже підходить до закінчення і поступово перетворюється у історію людства, як це вже трапилося з XX століттям, переконує, що ці процеси не припинилися. Навпаки, вони активно вплинули на формування свідомості людства, а також стали причиною нових суперечностей, які вимагають від суспільства в цілому, а також від кожного індивіда окремо, теоретичного, філософського мислення. Що є головною запорукою швидкого, а головне, правильного вирішення цих проблем. Адже кожна дія в епоху ядерної зброї, вичерпання природних ресурсів, наближення екологічної катастрофи, поширення епідемій та тероризму, може спричинити непоправні наслідки.

Тому звичайно серед багатогранного ряду філософів попереднього століття суспільство зі старанністю відбирає собі ідейних поведирів: тих, чиї ідеї не проходять разом з філософською модою і могли би стати дієвим інструментом при вирішенні реальних проблем. Адже вони стають нині перед людством і перед кожною людиною зокрема. Саме однією з таких філософій, що себе аж ніяк не вичерпала, є філософія відомого радянського філософа Евальда Васильовича Ільєнкова (1924–1979). Його праці зачіпають актуальні питання більшості сучасних філософських дисциплін: як логіки, так і гносеології, філософської антропології, філософії науки та культури, філософії освіти, – і найголовніше, дають оригінальні відповіді на поставлені людською практикою питання з політичної економії та педагогіки, психології та сфери культури. І це при тому, “що Ільєнков ніколи не претендував на те, щоб бути “оригінальним філософом”. І ще менше він претендував на те, щоб бути модним філософом, хоча “мода” на Ільєнкова досі ще не припиняється”. [1, с. 16] Насправді це набагато більше як мода – реально це один з найвпливовіших напрямків в сучасній філософії.

Про це свідчила та свідчить активна діяльність його соратників та учнів, з якими він працював безпосередньо. В Росії це: В. О. Лекторський, Г. В. Лобастов,

С. Н. Марєєв, Л. К. Науменко, О. Г. Новохатько, О. В. Потемкін, О. В. Суворов, А. Н. Шиміна, А. В. Лазуткін, А. Д. Майданський. Останній створив і постійно підтримує в робочому стані сайт, на якому розміщені всі філософські роботи Е. В. Ільєнкова.[2] Окрім філософів, в руслі ідей Ільєнкова працюють багато психологів, в першу чергу, це представники школи Леонтєва, з яким Євальд Васильович тісно співпрацював за життя, наприклад, Сурмава А. В. Багато послідовників у Ільєнкова є серед педагогів. На основі його філософії вони розробляють методики навчання і втілюють їх в життя. Так, наприклад, в Красноярському інституті підвищення кваліфікації працівників освіти на основі ільєнковських ідей працює ціла група ентузіастів: І. С. Барсуков, Е. Іщенко, Н. В. Самаріна, які навчають подібним методикам вчителів краю. Створене об'єднання "Діалектика і культура", до складу якого входять послідовники Євальда Васильовича, щороку організовує в різних містах Російської Федерації міжнародні наукові конференції "Ільєнковські читання". В 2006 році місцем конференції було обрано Національний авіаційний університет м. Києва, що свідчить про поширення філософських ідей Е. В. Ільєнкова не тільки на території Російської Федерації, а й на території України та інших країн. Найближчими соратниками Ільєнкова на Україні були В. О. Босенко та А. С. Канарський. Вони залишили глибокий слід в нашій філософії та створили власні школи, які зараз активно працюють. В 2009 було організовано вже одинадцяті Ільєнковські читання до 85-річчя Е. В. Ільєнкова під назвою "Е. В. Ільєнков і перспективи розвитку гуманістичної думки".

Глибоке коріння пустили Ільєнковські ідеї в Казахстані, де їх активно поширюють акад. Абділдин, проф. Хамідов і інші. Міцним вважається осередок ільєнковської філософії в Фінляндії. Є ентузіасти його ідей в ФРН та США. Твори Е. В. Ільєнкова перекладені на англійську, німецьку, італійську, іспанську, французьку та інші мови. Дуже широко представлений він в Інтернеті. Його ім'я згадується там частіше як імена багатьох сучасних модних філософів. Російськомовний сайт Ільєнкова [2] відвідує в середньому 15-16 тис. користувачів Інтернету щомісяця.

Головною причиною зацікавленості філософією Е. В. Ільєнкова залишається її практичність, особливо в вирішенні філософських питань формування особистості, які викладені в його статтях: "Філософія та молодість", "Звідки береться розум?", "Вчись мислити!" [3, с. 18-56], "Школа повинна вчити мислити!" [4, с. 152-210], "Ідеал і природа людини" [4, с. 66-84], "Чи пройдено таблицю множення?" [5, с. 206-213]. Він в цих роботах стверджує і теоретично доводить, що провідним чинником формування людської особистості є людська культура – людське виробництво, праця людини для людини. Розвиток сучасного виробництва є тим загальним, за допомогою якого суспільство формує одиничне – особистість. Є тим абстрактним (одним чинником), що дає можливість прийти до конкретного (всезагального, всесторонньо пов'язаного, того, що постійно змінюється), до людської культури в усіх її проявах і взаємозв'язках та в її розвитку. В цьому питанні Ільєнков розвиває думку Маркса, що сутність людини не є абстракт, що притаманний кожному окремому індивіду, вона є "сукупністю всіх суспільних відносин" [5, с. 42]. Для виховання і освіти людини

необхідно сформувати такі умови, при яких у людини формувалась би ця сукупність. І, найголовніше, в його роботах теоретично обґрунтовано і ним, разом з І. А. Соколянським та О. І. Мещеряковим, перевірено на практиці у вихованні сліпоглухонімих, що весь секрет розвитку людей полягає в тому, щоб відкрити їм “доступ до всіх скарбів людської культури і тим самим виховати з них всебічно розвинутих, по-справжньому талановитих людей” [3, с. 31]. На доказ цього твердження Ільєнков, приводячи приклади чотирьох таких вихованців – випускників МГУ, Сергія Сироткіна, Наталії Корнєєвої, Олександра Суворова та Юрія Лермонтова – стверджує, що Соколянському та Мещерякову навіть більш талановитіше вдалося залучити цих дітей до суспільної життєдіяльності, сформувати більш повноцінну психіку, ніж “нашим школам і нашим вузам вдається поки зробити з більшості зі здоровим зором та слухом” [3, там само].

Ця серйозно аргументована гуманістична позиція не залишає байдужим до філософсько-антропологічних робіт Ільєнкова жодну молоду людину. Людину, яку на протязі її навчання педагоги змушували завчати антипедагогічну істину про обмеженість пізнавальної здатності людини, про необхідність обрання вузької спеціалізації, та таке інше.

Що вражає в роботах Евальда Васильовича, так це простота викладення серйозної філософської позиції. Проте, в той же час це є й серйозною проблемою дослідження його філософських поглядів для людини, яка звикла до текстів класичної філософії, над якими, щоб зрозуміти, треба доволі довго працювати і осмислювати прочитане або, яка звикла читати популярну літературу, над якою думати взагалі не потрібно. Тому просто викладені оригінальні думки та ідеї філософа часто залишаються непоміченими. Єдиним способом подолання цього протиріччя в роботах Е. В. Ільєнкова є чітке усвідомлення цілісності розроблюваних ним філософських питань. Що прості відповіді на питання формування особистості, на питання організації управління та естетики неможливо зрозуміти без розуміння глибоко теоретичної основи – без бази, основи, на якій вони були сформовані, без діалектичного методу, який розробляє Е. В. Ільєнков. Діалектика є невід’ємною складовою у вирішенні поставлених філософом питань. Основними його напрацюваннями у цій сфері є: “Діалектика абстрактного та конкретного в “Капіталі” Маркса” та “В. І. Ленін та актуальні проблеми діалектичної логіки” [2], і, звичайно, “Діалектична логіка. Нариси історії та теорії” [6]. Чимало в нього статей, присвячених цій проблематиці. Ільєнков брався за розробку таких принципів діалектики, про які всі знали в радянський час, проте ніхто їх не розумів: це і принцип сходження від абстрактного до конкретного, і принцип єдності діалектики, логіки та теорії пізнання. Він відстоює важливу роль Спінози у розвитку діалектики в нарисі другому “Діалектичної логіки” [6, с. 26-55] і Гегеля в розробці діалектичної проблематики – “Гегель і герменевтика” та інші.

Одним з найголовніших досягнень у філософії Е. В. Ільєнкова є вирішення проблеми “ідеального” [5, с. 8-77]. Саме на прикладі вирішення цієї філософської проблеми можна найкраще прослідкувати, як працює метод філософа.

Перш ніж приступити до позитивного вирішення проблеми ідеального, Е. В. Ільєнков обумовлює всі терміни, якими буде користуватися та показує помилковість підходів опонентів, і найголовніше, в чому ця помилковість проявляється і до чого вона призведе. Його опонентами є в основному позитивісти, яким ворожа діалектика. В тому числі і радянські позитивісти – психологи і філософи.

В цілому, Ільєнков у дослідженні будь-якої філософської проблеми бере за правило принцип Гегеля, згідно якого результат без шляху до цього результату не має ніякого сенсу, і що шляхом до розуміння суті філософської категорії є історія філософії – історія розвитку цієї категорії через її діалектичний рух від одного філософа до іншого. Тому Евальд Васильович і знаходить тих філософів, які справили той чи інший вплив на розвиток категорії “ідеального”, і розглядає її у становленні.

Платон перший вичленив проблему ідеального як центральну проблему філософії. Чим зробив вагомий внесок у розвиток матеріалізму та ідеалізму, поставивши одне з серйозніших питань філософії: що первинне, матерія чи дух? Але найголовніше, що він показав, що ідеальне, як і матеріальне – це категорія рівня субстанції і тільки так її можна зрозуміти адекватно. Далі Ільєнков, критикуючи позитивістів, зазначає, що “пізніше – саме в руслі однобокого емпіризму (Локк, Берклі, Юм та їх послідовники) – слівце “ідея” і похідний від нього прикметник “ідеальне” знову перетворили в звичайну збірну назву для будь-якого психічного феномену, для будь-якого, хоча й скороминущого, психічного стану окремої “душі”, і це слововживання теж набуло сили достатньо стійкої традиції, що дійшла, як ми бачимо, до наших днів. Але це було пов’язано якраз з тим, що вузько емпірична традиція в філософії лише усуває реальну проблему, поставлену Платоном, не розуміючи її дійсної суті і просто відмахуючись від неї як від необґрунтованої вигадки. Тому і слівце “ідеальне” означає тут: існуюче “не на справді”, а тільки в уяві, тільки у вигляді психічного стану окремої особистості” [5, с. 15]. “Саме тому до кінця проведений емпіризм наших днів – “неопозитивізм” і оголосив питання про відношення ідеального взагалі до матеріального взагалі, тобто єдино грамотно поставлене питання “псевдопроблемою” [5, с. 20-21]. Тобто, крім позитивних сторін тієї чи іншої філософії, Ільєнков розглядає і помилки філософів, і в що ця філософія може перетворитись.

Повертається до проблеми ідеального вже німецька класична філософія. Відтворює проблему, поставлену Платоном, І. Кант. Спростовуючи так зване онтологічне обґрунтування буття бога, він приводить приклад з талерами: одна річ – мати сто талерів у кишені, інша – в свідомості [5, с. 33]. Цим прикладом, каже Ільєнков, Кант грає із собою злий жарт, цим він, навпаки, доводить існування бога. Адже талер у будь-якій формі – ідеальне, як і бог. Що потім доведе і К. Маркс. “Боги й талери – явища одного порядку, констатував Гегель та гегельянці, і цим уподібненням проблема “ідеального” і його відношення до “реального”, до дійсного, до матеріально-предметного світу була поставлено в інший в порівнянні з Кантом план розгляду” [5, с. 36]. Далі Евальд Васильович висвітлює вирішення цієї проблеми Гегелем, який починає роботу, відштовхуючись від Канта, а точніше, від всієї попередньої класичної

філософії.

“Гегель виходить з того досить очевидного факту, що для свідомості окремого індивіда “реальним” і навіть “грубо матеріальним”, а зовсім не “ідеальним” виявляється спочатку вся та грандіозна предметно зафіксована духовна культура людського роду, в середині якої і за допомогою залучення до якої цей індивід прокидається до “самосвідомості”. Вона-то і протистоїть індивіду як мислення попередніх поколінь, що здійснене (“матеріалізоване”, “опредмечене”, “відчужене”) в чуттєвому сприйманні матерії, в мові і в сприйманні образів за допомогою зору, в книгах і статуях, в дереві і в бронзі, в формах храмів та знарядь праці, в конструкціях машин і державних закладах і т.д. и т.п. Всі ці предмети по своєму існуванню, по своєму “наявному буттю” предметні, “матеріальні”, але по суті своїй, по походженню “ідеальні”, бо в них втілено колективне мислення людей, “всезагальний дух” людства” [5, с. 43]. Тому Ільєнков констатує, що “ідеальність”, по Гегелю, і починається лише там, де чуттєво-сприймаєма річ, залишаючись сама собою, перетворюється в представника зовсім “іншого”, там, де її “для-себе-буття” не є її “для-себе-буття”. [5, с. 48].

Далі Ільєнков розглядає відмінність Марксового способу розуміння категорії “ідеальне” від гегелівського. Розглядає форму вартості, що є формою ідеального і робить діалектичний висновок: “Ідеальна форма - це форма речі, але поза цієї річчю, а саме в людині, у вигляді форми її активної життєдіяльності, у вигляді мети і потреби. Або навпаки, це форма активної життєдіяльності людини, але поза людиною, а саме у вигляді форми створеної нею речі. “Ідеальність” сама по собі тільки й існує в постійній зміні цих двох форм свого “зовнішнього втілення”, не збігаючись з жодною з них, взятою окремо. Вона існує тільки через безперервний процес перетворення форми діяльності у форму речі і назад – форми речі у форму діяльності (суспільної людини, зрозуміло).

Спробуйте ототожнити “ідеальне” з однією з цих двох форм його безпосереднього існування, і його вже немає” [5, с. 76]. Слід зауважити, що в такій змістовній формі Ільєнкова написано більшість його робіт.

Не може не зацікавити не тільки будь-якого філософа, а й просту людину, його метод цитування. Ільєнков рідко приводить цитати, проте завжди з точністю переказує ті чи інші думки того чи іншого філософа простою мовою. Що відіграє вагому роль у розумінні філософів, історії філософії, та зацікавленні читача класичною філософією в цілому, а особливо молодь, зокрема, студентів.

Тому, через ті чи інші філософські роботи Евальда Васильовича сучасну молодь будь-якої спеціалізації можна зацікавити філософією: програмістів через поставлені і вирішені Ільєнковим проблеми кібернетики в роботі “Чому мені це не подобається” [5, с. 224-277], математиків через оригінальне вирішені Ільєнковим проблеми зацікавлення математикою дітей (“Школа повинна вчити мислити!” [4, с. 152-210]), психологів та медиків через проблему формування психіки у людини, яку розробив філософ у статті “Психіка та мозок” [7], науковців в цілому через методологію розроблену Ільєнковим “Діалектика абстрактного і конкретного в науково-

теоретичному мисленні” [2], і взагалі кожную людину через статті, в яких розглядається проблема формування та розвитку особистості і які ми раніше вже зазначили. А її Ільєнков розглядає через призму класичної філософії.

Висновки

Роботи Евальда Васильовича не тільки дають оригінальні і глибоко теоретичні відповіді на актуальні проблеми сьогодення, вони також здатні зацікавити будь-яку людину філософією. За читанням робіт Ільєнкова у людини виникає цікавість до робіт К. Маркса, Л. Фейєрбаха та Г. Гегеля, від них до Ф. Шелінга, Г. Фіхте і, звичайно, до І. Канта, від Канта до представників Просвітництва та Нового Часу, від них до філософії Відродження та Середньовіччя, і в кінці кінців, завершити цей шлях філософією Стародавнього Світу, і тим самим дає змогу остаточно зрозуміти Німецьку класичну філософію та гуманістичні ідеї Е. В. Ільєнкова, засвоївши таким чином весь теоретичний шлях розвитку людського мислення. А навчитися теоретично мислити, філософськи мислити як ми зазначили на початку, є одним з найважливіших завдань сучасної людини.

Тому праці Е. В. Ільєнкова особливо по філософській антропології, а цю проблематику він зачіпає майже в усіх своїх роботах, є як ніколи актуальними в наш час.

Література:

1. Мареев С. Н. Э. В. Ильенков / Мареев С. Н. – М. : ИКЦ “МарТ”, 2005. – 112 с. www.caute.net.ru
2. Ильенков Э. В. Философия и культура / Э. В. Ильенков. – М. : Политиздат, 1991 – 464 с.
3. Ильенков Э. В. Об идолах и идеалах. 2-е изд. / Э. В. Ильенков. – К. : “Час-Крок”, 2006 – 312 с.
4. Ильенков Э. В. Искусство и коммунистический идеал: избр. статьи по философии и эстетике / Э. В. Ильенков. Вступ. статья Мих. Лифшица. – М. : Искусство, 1984. – 349 с.
5. Ильенков Э. В. Диалектическая логика: Очерки истории и теории. 2-е изд., доп. / Э. В. Ильенков. – М. : Политиздат, 1984. – 320 с.
6. Ильенков Э. В. Психика и мозг [ответ Д. И. Дубровскому] / Э. В. Ильенков. // “Вопросы философии”. – 1968. – № 11– С. 145-155.

Annotation

Ponomarenko V. “Contribution of E. V. Ilyenkov to the development and popularization of the classical philosophical tradition and pedagogical potential of his heritage”. The article deals with the main issues of philosophy of Evald Vasilyevich Ilyenkov. Now, in the beginning of the XXI century, his ideas do not lose their urgency, on the contrary, they become widespread. The article describes the role of the philosopher’s works in the development and popularization of classical philosophical tradition and his achievements in the solution of the problem of personality.

Keywords: E. V. Ilyenkov, personality, ideal, thinking, development, dialectics.